

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-  
NAPOCA**

**FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE  
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE.  
CULTURĂ”**

**Muzee și colecții de arheologie în Banat (sec.  
XVIII-sec. XX)**

**Rezumat**

Conducător științific:  
Conf. univ. dr. Habil., Florin-Gheorghe FODOREAN

Candidat:  
Horia Ștefan MARIȘ

Cluj-Napoca  
2026

## Cuprins

|                                                              |            |
|--------------------------------------------------------------|------------|
| <b>Introducere.....</b>                                      | <b>7</b>   |
| <b>1.1 Scopul lucrării.....</b>                              | <b>7</b>   |
| <b>1.2 Metoda de lucru.....</b>                              | <b>8</b>   |
| <b>1.3 Cadrul geografic.....</b>                             | <b>11</b>  |
| <b>1.4 Cadrul politic.....</b>                               | <b>11</b>  |
| <b>Capitolul I.....</b>                                      | <b>14</b>  |
| <b>Istoricul cercetărilor.....</b>                           | <b>14</b>  |
| <b>1.1 Perioada absolutistă (1716-1867).....</b>             | <b>20</b>  |
| <b>1.2 Perioada dualistă (1867-1918).....</b>                | <b>27</b>  |
| <b>Capitolul al II-lea.....</b>                              | <b>44</b>  |
| <b>Personalități marcante ale muzeografiei bănățene.....</b> | <b>44</b>  |
| <b>2.1 Ormós Zsigmond (1813-1894).....</b>                   | <b>44</b>  |
| <b>2.2 Felix Milleker (1858-1942).....</b>                   | <b>46</b>  |
| <b>2.3 Böhm Lénárt (1833-1924).....</b>                      | <b>50</b>  |
| <b>2.4 Berkeszi István (1853-1922).....</b>                  | <b>52</b>  |
| <b>2.5 Nicolae Stoica de Hațeg (1751-1833).....</b>          | <b>53</b>  |
| <b>2.6 Victor Mihalyi de Apșa (1841-1918).....</b>           | <b>55</b>  |
| <b>2.7 Nicolae Cena (1844-1922).....</b>                     | <b>57</b>  |
| <b>Concluzii.....</b>                                        | <b>59</b>  |
| <b>Capitolul al III-lea.....</b>                             | <b>61</b>  |
| <b>Muzee din Banat.....</b>                                  | <b>61</b>  |
| <b>3.1 Nuclee muzeale.....</b>                               | <b>61</b>  |
| <b>3.2 Muzeul Banatului (1872-1918).....</b>                 | <b>63</b>  |
| <b>3.3 Muzeul din Lugoj (1872/1905-1918).....</b>            | <b>86</b>  |
| <b>3.4 Muzeul din Vrșac (1894-1918).....</b>                 | <b>90</b>  |
| <b>3.5 Muzeul din Bela Crkva (1877-1918).....</b>            | <b>98</b>  |
| <b>3.6 Muzeul din Zrenjanin(1906/1911- 1918).....</b>        | <b>98</b>  |
| <b>3.7 Alte încercări de muzee.....</b>                      | <b>100</b> |
| <b>3.8 Muzee înființate după anul 1918.....</b>              | <b>101</b> |
| <b>Concluzii.....</b>                                        | <b>102</b> |

|                                                                                 |            |
|---------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>Capitolul al IV-lea.....</b>                                                 | <b>104</b> |
| <b>Colecțiile arheologice.....</b>                                              | <b>104</b> |
| <b>4.1 Colecții particulare.....</b>                                            | <b>105</b> |
| 4.1.1 Colecția Ormós.....                                                       | 106        |
| 4.1.2 Colecția Pongrácz.....                                                    | 117        |
| 4.1.3 Colecția Rittinger.....                                                   | 121        |
| 4.1.4 Colecția Böhm.....                                                        | 127        |
| 4.1.5 Colecția Kislégghi.....                                                   | 132        |
| <b>4.2 Colecții muzeale.....</b>                                                | <b>142</b> |
| 4.2.1. Muzeul Banatului.....                                                    | 143        |
| 4.2.2 Muzeul din Lugoj.....                                                     | 223        |
| 4.2.3 Muzeul din Vrșac.....                                                     | 231        |
| 4.2.4 Muzeul orășenesc din Bela Crkva.....                                      | 263        |
| 4.2.5 Colecția Muzeului din Zrenjanin.....                                      | 270        |
| <b>Capitolul al V-lea.....</b>                                                  | <b>272</b> |
| <b>Istoria în mediul școlar. Existența colecțiilor arheologice școlare.....</b> | <b>272</b> |
| 5.1 Colecția liceului catolic din Zrenjanin.....                                | 274        |
| 5.2 Colecția gimnaziului de stat din Kikinda.....                               | 276        |
| 5.3 Colecția gimnaziului din Pančevo.....                                       | 279        |
| 5.4 Colecția gimnaziului de stat din Bela Crkva.....                            | 282        |
| 5.5 Colecția gimnaziului real de stat din Vrșac.....                            | 285        |
| 5.6 Colecția gimnaziului real din Timișoara.....                                | 288        |
| 5.7 Colecția gimnaziului de stat din Lugoj.....                                 | 289        |
| 5.8 Colecția școlii civile și comerciale de stat din Lipova.....                | 293        |
| 5.9 Colecția gimnaziului de stat din Caransebeș.....                            | 295        |
| 5.10 Colecția gimnaziului din Reșița.....                                       | 297        |
| 5.11 Colecția gimnaziului orășenesc din Oravița.....                            | 297        |
| 5.12 Colecția gimnaziului de băieți din Oravița.....                            | 298        |
| 5.13 Colecția gimnaziului din Orșova.....                                       | 299        |
| <b>Concluzii.....</b>                                                           | <b>305</b> |
| <b>Anexa 1.....</b>                                                             | <b>317</b> |
| <b>Lista figurilor.....</b>                                                     | <b>334</b> |
| <b>Bibliografie.....</b>                                                        | <b>337</b> |

*Cuvinte cheie: Banat, muzee, colecții, Zsigmond Ormós, arheologie.*

Scopul prezentei lucrări este de a analiza dezvoltarea culturii din Banat în perioada Imperiului Habsburgic și, ulterior, a celui Austro-Ungar, prin prisma constituirii și evoluției colecțiilor arheologice și a procesului de instituționalizare a patrimoniului material prin fondarea muzeelor. Studiul urmărește modul în care interesul pentru vestigiile trecutului a condus, inițial, la formarea unor colecții particulare, iar ulterior la organizarea acestora în cadrul unor instituții muzeale, care au jucat un rol esențial în conservarea și valorificarea patrimoniului arheologic regional.

Un obiectiv central al lucrării îl constituie analiza colecționismului arheologic privat, fenomen larg răspândit în Banat în secolele XIX și începutul secolului XX. Colecțiile particulare, constituite de funcționari imperiali, intelectuali locali sau pasionați de antichități, au reprezentat primele forme de acumulare și păstrare a materialelor arheologice. Deși adesea lipsite de o documentare sistematică, aceste colecții au avut un rol decisiv în salvarea unor piese deosebit de valoroase, care, în lipsa acestora, s-ar fi pierdut sau distrus. Lucrarea își propune să evidențieze atât importanța, cât și limitele acestui tip de practică, analizând impactul său asupra cunoașterii arheologice.

În strânsă legătură cu existența colecțiilor particulare se află procesul de fondare a muzeelor în Banat, care marchează trecerea de la inițiativa individuală la responsabilitatea instituțională în gestionarea patrimoniului. Apariția muzeelor a fost determinată de necesitatea protejării, inventarierii și expunerii colecțiilor, dar și de dorința de a integra patrimoniul arheologic într-un cadru științific și educativ. Prin donații, achiziții sau transferuri, o mare parte a colecțiilor private a constituit nucleul fondurilor muzeale, contribuind decisiv la structurarea acestora.

Lucrarea își propune, de asemenea, să analizeze rolul oamenilor de cultură și al societăților de istorie și arheologie în susținerea fondării muzeelor și în promovarea importanței patrimoniului arheologic. Prin activitatea lor de cercetare, publicare și organizare, aceștia au facilitat dialogul dintre colecționarii particulari și instituțiile muzeale, contribuind la profesionalizarea cercetării arheologice. În acest context, muzeele devin nu doar spații de depozitare, ci centre active de cercetare și diseminare culturală.

În final, lucrarea urmărește să evidențieze modul în care relația dintre colecțiile arheologice particulare și muzeele fondate în perioada habsburgică și, ulterior, în cea austro-ungară, a influențat cultura din Banat prin prisma cercetării arheologice, fondarea muzeelor și modul în care au fost percepute colecțiile arheologice. Analiza acestei dinamici permite o mai bună

înțelegere a procesului prin care patrimoniul mobil a fost salvat, organizat și integrat în circuitul științific și muzeal, constituind baza cercetării arheologice moderne din regiune.

Raportat la tematica subiectului acestei teze, principala metodă de lucru a fost determinată de parcurgerea și studierea lucrărilor de specialitate ale secolelor XVIII-XX. Acestea au fost coroborate cu articole contemporane de specialitate, care au tratat acest subiect.

Primul capitol, intitulat *Istoricul cercetărilor*, a parcurs cercetarea arheologică întreprinsă în spațiul Banatului, marcată, în secolul al XVIII-lea, de descoperiri întâmplătoare aferente lucrărilor edilitare efectuate de administrația habsburgică. Pentru această perioadă au stat la baza bibliografică lucrările lui Luigi Ferdinando Marsigli, Pascalis Caryophilus sau Francesco Grisellini, precum și rapoarte ale inginerilor imperiali.

A doua parte a capitolului tratează evoluția cercetării arheologice în perioada dualistă, fiind marcată de instituționalizarea acesteia, ca urmare a fondării societăților de istorie și arheologie sau a muzeelor. Informația extrasă pentru realizarea acestui subcapitol s-a bazat pe studiul lucrărilor de specialitate, publicate în anurile vremii, respectiv *Történelmi és Régészeti Értesítő* de la Timișoara sau *Archeologiai Értesítő* din Budapesta. Scopul final al acestui capitol fiind urmărirea evoluției cercetării arheologice și percepția asupra ideii trecutului, marcată de tendințele cercetării asupra unor perioade istorice preferate.

Al doilea capitol, intitulat *Personalități marcante ale muzeografiei bănățene*, prezintă, activitatea personalităților care au influențat viața culturală bănățeană. Motivul alegerii numelor prezentate s-a bazat pe importanța aportului adus muzeografiei din acest areal, încă de la începutul secolului al XIX-lea, prin personalitatea preotului Nicolae Stoica de Hațeg și până la unirea Banatului cu Regatul României, prin intermediul generalului de divizie, Nicolae Cena. Între cele două personalități legate de zona Mehădiei și a Băilor Herculane, s-au numărat Ormós Zsigmond, Milleker Felix, Böhm Lénárt, episcopul Victor Mihály de Apșa și Berkeszi István, a căror activitate culturală a dus, fie la fondarea instituțiilor muzeale, fie și-au adus contribuția la funcționarea acestora într-o manieră cât mai profesionistă. Și în cazul acestui capitol, sursele bibliografice au fost reprezentate de biografiile acestor personalități, atât în lucrări ale perioadei contemporane lor, cât și în cele contemporane nouă. Scopul final al acestui capitol este de a face o trecere de la cercetarea arheologică la instituționalizarea ei, prin intermediul de oameni de cultură.

Al treilea capitol, intitulat *Muzee din Banat*, prezintă parcursul instituțiilor muzeale, de la fondarea lor, până la finalul Primului Război Mondial, prin prisma activității lor administrative și culturale de promovare a istoriei naționale. Prin intermediul bibliografiei parcurse, capitolul începe cu primele inițiative în această direcție, materializate prin existența unui nucleu muzeal al preotului Nicolae Stoica de Hațeg la Mehădia. După acesta, restul capitolului prezintă situația celorlalte muzee existente în Banat, respectiv cele din Timișoara (mag. Temeswar), Lugoj (mag. Lugos), Bela Crkva (mag. Fehértemplom), Vrșac (mag. Versecz) și Zrenjanin (mag. Nagy Becskerek), la care se adaugă încercările eșuate de fondare de noi muzee și continuarea acestei

tendințe în acest spațiu, după încheierea războiului. Scopul acestui capitol este cel de a pune în legătură activitatea arheologică și culturală a intelectualității vremii cu scopul finit și palpabil dat de existența muzeelor.

Capitolul patru, intitulat *Colecțiile arheologice*, de asemenea și cel mai mare din punct de vedere al dimensiunii textului, tratează existența colecțiilor arheologice prezente în spațiul Banatului și modul în care acestea s-au format. Primul subcapitol prezintă situația colecțiilor particulare, fiind expuse, pe larg, câteva astfel de colecții, alese drept exemple datorită numărului pieselor deținute sau prin importanța lor în raport cu instituțiile muzeale. Astfel, au fost prezentate colecțiile arheologice Ormós, Pongrácz, Böhm, Rittinger și Kisléghi, alte colecții particulare de dimensiuni mai mici sau despre care se cunosc foarte puține amănunte fiind prezentate în *Anexa 1*. Al doilea subcapitol prezintă, mai pe larg, evoluția colecțiilor arheologice muzeale, fiind extrase doar colecțiile cuprinse, cronologic, între perioada paleolitică și până în perioada migrațiilor, respectiv secolele VIII-IX p.Chr.. Pentru fiecare instituție muzeală s-a păstrat același format al colecțiilor deținute: cea preistorică, cea a celor două epoci ale fierului, epoca romană, epoca migrațiilor și colecția numismatică. În unele cazuri, unde au existat, au fost introduse și colecțiile egiptene sau cipriote.

Pentru realizarea acestui capitol s-au utilizat anuarele de arheologie ale vremii, în special rapoartele lunare sau anuale, în care au fost amintite piesele nou înregistrate, precum și modalitatea de obținere a acestora. Deși muzee precum cele de la Timișoara sau Vrșac au dispus de astfel de surse bibliografice importante, în cazul celorlalte instituții sursele primare au fost destul de precare și lacunare. În aceste situații, pe baza repertoriilor arheologice întocmite, împreună cu articolele de arheologie de atunci și, mai ales, din zilele noastre, s-a putut crea, în linii mari, evoluția colecțiilor muzeale. Scopul acestui capitol este cel de a analiza situația colecțiilor arheologice, atât particulare, cât și muzeale, precum și evoluția sau destinul acestora.

Capitolul cinci, intitulat *Istoria în mediul școlar. Existența colecțiilor arheologice școlare*, tratează un subiect care a fost atins mult prea puțin în bibliografia de specialitate de astăzi. Astfel, acest capitol prezintă situația a treisprezece astfel de colecții descoperite în școli din tot spațiul Banatului, precum și evoluția lor până la sfârșitul Primului Război Mondial. La baza realizării acestui capitol au stat anuarele școlare realizate la acea vreme, în cadrul cărora au fost prezentate colecțiile de antichități deținute și utilizare drept material didactic.

Astfel, această lucrare tratează viața culturală din Banat între secolele XVIII și XX, prin prisma cercetării arheologice întreprinse de personalități care au marcat muzeografia locală, materializată prin înființarea muzeelor, deținătoare a colecțiilor arheologice, idee extinsă și în mediul școlar.